

ROZHOVORY

Neela Winkelmann-Heyrovská – Sandra Kalniete

O evropské paměti komunismu

Politička, diplomatka, spisovatelka a osobnost hnutí za nezávislost Lotyšska Sandra Kalniete (1952) se narodila v sibiřském Toguru, Tomská oblast, kam byla její rodina deportována. Do Lotyšska se vrátila v sedmi letech. Vystudovala dějiny umění (1981). V roce 1998 se stala členkou hnutí za nezávislost a tajemnicí výboru Latvijas Tautas fronte, Lotyšské lidové fronty. Po získání nezávislosti Lotyšska pracovala na ministerstvu zahraničí. Je absolventkou Institutu pro mezinárodní studia Univerzity v Leedsu (1992) a Institutu pro mezinárodní studia na Univerzitě v Ženevě (1995). Reprezentovala Lotyšsko jako velvyslankyně u OSN (1993–1997), ve Francii (1997–2000) a u UNESCO (2000–2002). Byla ministryní zahraničních věcí Lotyšska (2002–2004) a eurokomisařkou pro zemědělství a rybolov (2004). V roce 2006 byla členkou lotyšského parlamentu, kandidovala na úřad prezidentky Lotyšska. V roce 2009 byla zvolena do Evropského parlamentu. Je nositelkou řady ocenění, mezi nimi komandérka Řádu čestné legie (Francie 2001), komandérka velkokříže Lielkunigaitise Ģedemins (Litva 2004), Zlatá medaile za služby Evropě (Luxembourg 2009). Za svou práci v oblasti vyrovnávání se s dědictvím totality na domácím a mezinárodním poli obdržela paní Sandra Kalniete dne 20. června 2013 v Bratislavě Cenu Jána Langoše.

Proč jste se v Evropském parlamentu (dále EP) rozhodla založit skupinu Usmíření evropských dějin (dále UED) a jaké impulzy nebo události tomuto založení předcházely?

Rozhodla jsem se vytvořit skupinu UED v EP, abych mohla pokračovat v práci, kterou jsem vykonávala jako diplomatka a jako lotyšská ministryně zahraničí, s cílem vysvětlit Evropanům historii železné opony. Když se zhroutil Sovětský svaz, my Východoevropané jsme byli přesvědčeni, že si naše dějiny zaslouží, aby se staly součástí historického příběhu Evropy. Bohužel se tak nestalo, protože tato historie není tak dobře prozkoumána a je pro ostatní Evropany dosti nejasná.

Kdo jsou členové skupiny UED a jaké jsou její cíle a nejdůležitější body programu?

Skupina UED se skládá ze 42 členů Evropského parlamentu ze širokého spektra politických stran v EP a z mnoha různých členských států EU. Práce skupiny se zaměřuje na pokračování úsilí o sblížení pohledu všech Evropanů na historii 20. století, na vytvoření celistvějšího příběhu evropské historie, a tím i na posílení Unie.

Jak vnímáte politiku evropských institucí, zvláště Evropské komise a Agentury Evropské unie pro základní práva, s ohledem na otázky paměti a usmíření mezi bývalým východem a západem Evropy?

Od okamžiku, kdy se Lotyšsko a další východoevropské země staly členskými státy EU, stojí nás to hodně úsilí dokazovat evropským politikům, akademikům a veřejnosti, že si naše historie zaslouží pozornost a že by měly být vyčleněny finanční zdroje EU na její studium a šíření vědomostí o tomto tématu. Domnívám se, že jsme dodnes nevytvořili správnou rovnováhu ve způsobu, jakým je studiu východoevropských a západoevropských historických témat poskytována finanční podpora EU.

Které politické úspěchy na poli usmíření evropských dějin nebo překlenutí mezer ve zkušenostech a paměti mezi východní a západní částí Evropy pokládáte za neuspokojivější?

Za nejdůležitější politické úspěchy v této věci pokládám *Usnesení Evropského parlamentu Svědomí Evropy a totalita*, které bylo přijato 2. dubna 2009, stejně jako *Zprávu Komise Evropskému parlamentu a Radě: Paměť zločinů spáchaných totalitními režimy v Evropě* z 22. prosince 2010, a závěry Rady z 8. června 2011, založené na této zprávě Komise. Přijetí těchto dokumentů v EU ukazuje, že úsilí východoevropských členských států změnilo chápání toho, co se dělo za železnou oponou. Nicméně k „Norimberku“ komunismu nás čeká ještě dlouhá cesta.

Jste mezinárodně uznávanou autorkou bestselleru *V tanečních střevíčkách sibiřským sněhem*, ve kterém popisujete své vzpomínky z dětství na Sibiři, kam byla vaše rodina deportována na příkaz Stalina. Do kolika jazyků byla kniha dosud přeložena a shledala jste nějaké rozdíly v reakci na svou knihu v různých zemích?

Napsala jsem tuto knihu zejména proto, že jsem si při práci velvyslankyně ve Francii uvědomila, že historie východní Evropy 20. století a znalost zvěstev spáchaných v Pobaltí po sovětské okupaci roku 1940 v kolektivním vědomí francouzského obyvatelstva téměř neexistovaly. Stejný nedostatek znalostí jsem cítila v jiných zemích. Dodnes byla kniha přeložena do 13 jazyků a v blízké budoucnosti se předpokládá několik dalších jazyků. Je překvapující, jak tuto knihu přijímají různé lidé z různých zemí. V jedné zemi vidí tento příběh jako paralelu k utrpení, které zažil jejich národ, jiní to vidí jako výlet do brutálního světa, který je téměř nepochopitelný. Pro ty lidi, kteří se narodili v demokratické zemi s právním státem, je téměř nepředstavitelné, že jsou policie, soudy a ti, kteří mají chránit občana, využíváni jako instituce svévolné represe. Při propagaci své knihy jsem měla několik dojemných zážitků, například když jsem se setkala se čtenáři v Egyptě, na největším světovém výročním arabském knižním veletrhu. Dívala jsem se na lidi a pokoušela se pochopit, jestli na ně má práce udělala dojem. Viděla jsem tam ženy úplně zahalené v burkách a ptala jsem se sama sebe: jak si vysvětlují tyto události, které se staly v místech věčného mrazu, místech úplně odlišných od jejich pouštních zemí se spálenou půdou? Když jsem skončila své

Neela Winkelmann-Heyrovská – Sandra Kalniete

čtení, jedna z těchto žen v burce ke mně přišla a dala mi do dlaně papírek s poznámkou. V ní mne žádala, abych vyřídila své matce její nejsrdečnější pozdravy a že věří, že přijde den, kdy nikdo nikde na světě nebude muset zažít hladomor, kterým prošla moje matka. V té chvíli jsem měla slzy v očích, protože mi podala důkaz, že jsou lidské bytosti, ať pocházejí odkudkoli a bez ohledu na náboženskou víru, schopné si vzájemně porozumět.

Proč se ukazuje tak obtížným deglorifikovat paměť komunismu v Evropě?

Existuje nedostatek politické vůle, protože toto téma je nepohodlné jak pro evropskou pravici, tak levici. Pro evropskou levici je obtížné připustit, že chválili a vysoce uctívali sovětský represivní režim v době, kdy se dopouštěl těch nejhorších represí. Přitom v padesátých letech 20. století měl gulag nejvyšší kapacitu. Pro pravici je toto téma nepohodlné, protože musí připustit rozsah hospodářských vztahů se Sovětským svazem, které se rozšířily zvláště po Stalinově smrti. Obchod se SSSR byl ve skutečnosti velmi výhodný. Aby se vyhovělo veřejnému mínění, byla čas od času vydávána odsuzující stanoviska a prohlášení kritizující sovětské porušování lidských práv. Ale obchod pokračoval. Pamatují si, že když pobaltské národy zahájily úsilí za znovuzískání nezávislosti, navštěvovali nás často znepokojení západní diplomaté, kteří se především obávali, že je ohrožena bipolární rovnováha sil a že svým tvrdým postojem za nezávislost ohrožujeme Gorbačova. Ve skutečnosti nebyly snahy pobaltských národů z geopolitického hlediska v jejich zájmu, a my jsme neměli jinou volbu než bojovat sami. Další prvek této zdrženlivosti vychází ze skutečnosti, že se po pádu železné opony politické elity východní Evropy příliš nezměnily. Řekla bych, že jednoduše změnily barvy, oblékly plášť nacionalismu a přijaly principy volného trhu. Z tohoto důvodu dosud nebyly zodpovězeny základní otázky, kdo nese vinu za represe a další zvěrstva na území sovětského bloku. Dnešní politická elita v mnoha východoevropských zemích pochází z bývalé nomenklatury komunistické strany, takže nemá žádný zvláštní zájem na demaskování komunismu.

Jaký by byl v ideálním světě váš plán na co nejúčinnější a nejrychlejší dosažení cílů skupiny UED?

Myslím, že v ideálním světě by bylo nejdůležitějším cílem dosáhnout podobné úrovně znalosti a porozumění zločinům komunismu v Evropě, jaká byla dosažena u zločinů nacistů. Zkraje to byla politická vůle Spojenců, kteří naléhali na denacifikaci v Německu. Potom, v polovině šedesátých let 20. století, se nacistická minulost stala velmi široce diskutovaným tématem v německé společnosti. Tato diskuse vedla k vzniku dnešní německé společnosti, která je jednou z nejdemokratičtějších a nejtolerantnějších v Evropě. Abychom dosáhli stejné úrovně porozumění komunistickým zločinům, musíme dodržet stejný vzorec jednání, jaký byl použit na demaskování nacistů. Musíme zahrnout otázku komunistických zločinů do vzdělávacích programů evropských škol. Evropské umění, kina a dokumentární filmy se musejí věnovat představování těchto událostí ve velkém měřítku. Umění je nejlivnějším způsobem, jak oslovit ve-

O evropské paměti komunismu

řejnost a dosáhnout empatie. Je také velmi důležité, aby byla uvedena do povědomí všech členských států Evropské unie dnešní výzkumná činnost a studium událostí, ke kterým docházelo za železnou oponou. Vnitrostátní právní předpisy ve všech zemích EU nadto musejí docílit společného legislativního jazyka, který bude kvalifikovat zločiny komunismu jako zločiny proti lidskosti, zločiny, které nemají promlčecí dobu. To by nám přineslo rámcovou právní úpravu v EU, podobnou *Rámcovému rozhodnutí o boji proti rasismu a xenofobii*, přijatému v roce 2008. Domnívám se, že by dodnes neměla být zavržena otázka konání druhého „Norimberského procesu“. Byla by to jasná pozice, kterou Evropa musí zaujmout ve svém vlastním zájmu. Je podstatné, abychom mohli identifikovat předzvěsti podobných režimů a ideologií, abychom mohli rozpoznat varovné příznaky. Takovéto vývojové trendy musejí být zlikvidovány v zárodku; jinak může být příliš pozdě.